

RYSZARD LEGUTKO¹*Mi a baj a liberalizmussal?*

okak szemében a liberalizmus a legjobb, ha nem az egyetlen eszme, mely politikai vezetőket és társadalmi csoportokat képessé tehet az együttműködésre, a társadalmi változások és a politikai reformok elindítására. Kelet-Európában legalábbis ez a helyzet, de van okom azt hinni, hogy bizonyos fokig azokban az országokban is, melyeket úgy nevezünk, hogy Nyugat. A liberalizmus nemcsak a szabad társadalom szinonimájaként használatos, hanem úgy is, mint a modern világ végzete, a civilizáció legszorosabb kötőereje és az egyetlen alap a közélet nyelvének megteremtéséhez, melynek segítségével mindnyájan szót érthetünk. Mikor Kelet-Európa felszabadította magát a szovjet uralom alól, elsőként azt értették meg vele – és nem kevesen magyarázták neki –, hogy a liberális minta a követendő. Hogy mit jelentett a „liberális minta”, nem volt világos. Ami világos volt azonban, hogy ennek az ajánlatnak bármely nyílt elutasítása – legyen az mégoly leplezett is – vagy akár a „liberális” kifejezés átgondolt cseréje a „nem liberálisra”, kellemetlen következményeket vonna maga után a nemzetközi intézményrendszerben és a külföldi közvéleményben egyaránt.

A liberalizmus kétségtelenül egy tág és meglehetősen homályos fogalom, számos eszmét sűrít magába, melyek közül nem mindegyik csereszabatos a másikkal különféle történelmi viszonyok között. Ezek a radikális szabadpiaci kapitalizmustól a jóléti állam meghatározott fajtáiig terjednek, Ludwig von Mises-től John Rawls-ig, a reagani gazdaságpolitikától (*Reaganomics*) az Európai Unióig. A liberalizmus szűk értelmezésének felváltása egy tágabb felfogással, majd a visszatérés a szűkebb megközelítéshez – különösen a viták során – a politikusok, politikai elemzők és a közvélemény egyéb alakítói körében dívó általános gyakorlat. Ez teszi rendkívül bonyolulttá a „liberalizmus” koherens és kimerítő meghatározását, ez ugyanakkor nem szolgáltat elegendő okot arra, hogy eleve feladjuk egy többé-kevésbé egységes definíció keresését. Koherens és kimerítő meghatározását adni ugyanis sem a szocializmusnak, sem a konzervativizmusnak nem kevésbé nehéz vállalkozás, noha ez sohasem mentesít az ellenük megfogalmazódó kritikáktól, melyek a szocializmust *mint olyant* és a konzervativizmust *mint olyant* veszik célba.

Engedtessek meg, hogy megkíséreljek egy saját definíciót adni. A liberális olyasvalaki, aki egy meglehetősen korlátozott képet alkot az emberről, a társadalomról, a moralitásról, a vallásról, a történelemtől és a filozófiáról, és abban hisz, hogy *az* a legbiztonságosabb felfogás az emberi együttélés megszervezéséhez. Nem tagadja, hogy tágasabb, nem alaki (*non-procedural*) elvek és normák lehetségesek, de szilárdan hiszi, hogy azok részleges preferenciák, és csupán partikuláris

[*Kalandozás*]

csoportokon, közösségeken belül van érvényességük. Emiatt utasítja el, hogy efféle elveknek és normáknak egyetemes értéket tulajdonítson, és mindig tiltakozik, amikor csak valaki alapvető eszméit – bármennyire is igaznak tűnnek számára – az egész társadalomra rá kívánja kényszeríteni. A liberálisok ellentmondásos nézeteket vallhatnak a gazdasági szabadságról és az állami szerepvállalásról, ám egyetértésre jutnak abbéli meggyőződésükben, hogy az antropológiai, morális és metafizikai feltevések korlátozott elismerése (*thinness*) a szabadság és béke előfeltétele. Bárki próbálja szélesíteni az efféle előfeltevések körét, ideológiai ellentétet támaszt, és minden bizonnyal aláássza a békés együttműködés alapjait, utat nyit a jogellenes megkülönböztetések előtt (*unjust discrimination*).

Magáévá tehet-e ma bárki is egy nem liberális vagy akár antiliberális nézőpontot anélkül, hogy – a legjobb esetben – nevetségessé válna, vagy – a legrosszabb esetben – a tekintélyelvűség közveszélyes pártolójává? Csakugyan az alapvető előfeltevések korlátozottsága az egyetlen biztos út, mely a liberális célhoz vezet? Magam azok egyike vagyok, akik úgy vélik, hogy a liberalizmus és a szabadság (*liberty*) önazonossága – mely a modernitásra oly jellemző – tökéletesen megalapozatlan. A liberalizmus *egy* azon számtalan rendszerből, melynek célja, hogy egy adott világrendet fenntartsanak. Hogy ez a *rend* jó-e vagy másiakhoz képest előnyösebb-e, vagy hogy milyen mértékig növeli a szabadságunkat (*freedom*), mindmind nyitott kérdés, és nincs rájuk határozott, kényszerítő válasz.

Az alábbiakban öt érvet mutatok be a liberalizmus ellen, melyekből néhány az elmélet mint olyan, míg mások néhány követelése ellen szólnak.

E L S Ó É R V

Az első és leghatározottabb érv a liberalizmushoz való közömbös viszonyom igazolására nem más, mint a kultúrtörténetben betöltött szerény helyzete. Egyszerűen szólva: a liberalizmus mint elmélet *nem érdekes*. Platón, Arisztotelész, Dante, Shakespeare és Dosztojevszkij nem voltak liberálisok. Nem tudunk egyetlen kiváló íróat sem mondani, aki egyszerűen és egyedül mint liberális határozható meg. Amik leginkább érdeklődésre tartanak számot ember és világ viszonylatában, Istenhez, a természethez vagy egymáshoz való viszonyunk megértésében, mind a liberális gondolkodásmód keretein kívül fogalmazódtak meg. A legizgalmasabb gondolkodók, akiket a liberális hagyományhoz sorolunk a szó legtágabb értelmében – Kant, Ortega y Gasset vagy Tocqueville –, csak addig a pontig érdekesek, míg el nem jutnak a liberális ortodoxiáig.

Egy gondolatkísérlet mindezt világosabbá teszi. Képzeljünk magunk elé egy embert, aki kizárólag az arisztotelianizmuson vagy a hegelianizmuson, vagy a fenomenológián, vagy a tomizmuson iskolázódott. Egy efféle ember egyoldalúsággal vádolható, ám – bizonyos egyéb feltételek teljesülése esetén – *bölcsességre* tesz szert a szó leghétköznapibb értelmében. Aztán képzeljük mellé valakit, akit csupán a liberalizmus munkái palléroztak. Egy efféle ember sohasem jut bölcsességhez, mivel a könyvek, melyek kiművelték, a legfontosabb problémákat figyel-

men kívül hagyják, amelyek az emberi lényeket az idők során rabul ejtették. A liberális mindezeket azért rekeszti ki a látóköréből, mert egyfelől jelentéktelennek tartja őket, másfelől – később megmagyarázom, miért – veszélyesnek. Az a liberálisokról szerzett tapasztalatom, hogy valahányszor felhozom e témákat a társaságukban, kétféle hatással szembesülök: vagy vonakodnak tárgyalni rólok mint másodlagosokról, vagy ingerlékenységet vált ki tolakodó meggyőződés, amiért ők már hosszú idővel azelőtt megnyugtatóan rendezték a problémát saját rendszerükön belül, és nem látnak okot a felülvizsgálatra.

A *súly* hiánya, amelyet a liberális forrásmunkák olvasásakor érzünk, nyilvánvaló következménye a liberális előfeltevések korlátozottságának, melyekből senki sem juthat mélyreható következtetésekre. Nem arról van szó, hogy az irodalom kertje mindig zöldebb, mint a politikaelméleté, és hogy nincs jelentős költő vagy író, aki valamiféle elmélet alapjait ne rakta volna le. A probléma gyökere a folyamatos redukcionizmus programjáig nyúlik vissza, amely becsukja a liberális elméletet azok előtt az ügyek előtt, melyeket az emberiség mindig is alkotó erejének gondolt. Nincs kilábalás a dilemmából: valaki vagy merészebb előfeltevésekkel él – ezért el kell távolodnia a szigorú liberalizmustól –, vagy tovább ragaszkodik az eredeti korlátozottsághoz, és belebukik a meddő vitákba.

MÁSODIK ÉRV

A fentebb mondottak rögtön elháríthatók a következő válasszal. A liberalizmus nem címez kérdéseket a fundamentális metafizikai és antropológiai – vagyis human – problémákhoz, hiszen célja sokkal szerényebb. A liberalizmus célja mindössze annyi, hogy felállítson egy keretrendszert, melyen belül az emberek cselekvő, gondolkodó és teremtő lényekként működnek. A liberálisok olyan modell kidolgozására törekednek, hogy a közrend elegendően tágas teret és maximális szabadságot biztosítson mindenkinek, beleértve az arisztoteliánusokat, a hegelianusokat, a tomistákat éppúgy, mint ellenségeiket – röviden: *bárminek*, tekintet nélkül problémái fontosságára és mélységére.

Ez a válasz közismert, de nem sokra tartom. Amit a válaszban észreveszünk, a liberális gondok újabb szintjét tárja föl előttünk, egyszersmind megmagyarázza, miért olyan bonyolult a liberálisokkal párbeszédet folytatni. Ez vezet át a második érvemhez. A liberálisok mindig magasabb pozícióba helyezik magukat vitapartnereiknél, és ebből a helyzetből ellenállhatatlan kényszert éreznek az uralkodásra. Nagyjából ilyesmit mondanak általában: nem érdekel bennünket, hogy eldöntsünk bármiféle egyedi ügyet; a legtöbb, amit akarunk, hogy használható rendszert alkossunk, melyen belül meghozhatod a saját döntéseidet. Ezzel az állítással két dolgot tesznek, amit felettébb gyanúsnak találok. Először is, folyton kisajátítják maguknak – anélkül, hogy erre bárkitől engedélyt kérnének és bármilyen engedélyt kapnának – a társadalom rendszeralkotójának és szervezőjének szerepét; így törnek uralomra az egész szociális rendszert felügyelő *őrök* és az eljárási szabályok *bírjainak* szerepét egyszerre játszva el. Másodszer is, kinyil-

[*Kalandozás*]

vánítják „semlegességüket” a rendszerben születő konkrét megoldások és döntések iránt, ám az efféle semlegességet is lehetetlen fenntartani; nem lehet valaki minden folyamat szervezője, miközben tartózkodik a szubsztanciális megnyilatkozásoktól különféle ügyekben.

Legalább John Locke óta a liberálisok – kinyilvánítva, hogy az individuum szabadsága érdeli őket, nem pedig választásainak tartalma – kategorikus ítéleteket alkotnak arról, milyennek kellene lennie a kormánynak, hogyan kellene kormányoznia, hogyan kellene a társadalmi életet megszervezni, hogyan kellene a családoknak felépülniük, hogyan kellene elménknek dolgoznia, és hogyan kellene Istenhez viszonyulnunk. Pontos válaszaik vannak – a lefektetett szerkezeti alapelvekből következően –, mely intézmények alacsonyabb rendűek, melyek felsőbb rendűek, hogyan kellene a gyerekeket oktatni, milyen célokat kellene az iskolának és egyetemeknek követniük, milyen legyen az egyházak és családok struktúrája, milyen a házastársak, szülők és gyerekek, tanárok és diákok közötti elfogadható viszony. Az a válasz, hogy „nem tudom”, vagy hogy „a döntés nem hozható meg az elfogadott előfeltevések keretei közt” nem gyakran hangoznak el a liberális szájukból. Az általuk konstruált szabadság rendszerében minden előreláthatóan ismeretes és következetesen szabályozott.

Ez a deklarált figyelem az alaki (*procedural*) témákra a tartalmi (*substantive*) megfontolások helyett egyike a legnagyobb és leghatékonyabb liberális misztifikációknak, nem beszélve a kéz bűvészmutatványairól.² Nincsenek nem szubsztanciális eljárások. És ha egyszer radikális változás ment végbe, akár az iskolarendszerben, a családi életben, az egyetemen vagy az egyházban, a változás természetén a legapróbb megkülönböztetése sem érződik annak, hogy vajon alaki vagy tartalmi volt-e. A liberálisok legalizálták az abortuszt, azon vannak, hogy legalizálják a homoszexuális házasságot, hajlanak rá, hogy legalizálják az eutanáziát; változtattak vagy változások mellé álltak a családi életben, a vallási fegyelemben, az iskolai tananyagban, a nemi viselkedésben. Egyik támogató vagy kezdeményező törekvésük sem volt kifejezetten tartalmi; mindegyik jogi és formális indokokon alapult. De a a szociális és a morális életben mély gyakorlati hatást váltottak ki. A liberalizmus nem hogy nem szerény, de olthatatlan ambíciókat táplál az iránt, hogy övé legyen az utolsó szó: ez az önbecsapás eredménye. A szocialisták, a konzervatívok, a monarchisták úgyszintén ambíciózusok, de mindannyian pontosan tudják, milyen mélyre kívánnak hatolni a társadalmi felépítményben, és legalább néhányuk tisztában van azzal, hogy a valóság gyakran ellenáll, s időnként bölcs döntés beadni a derekukat a valóságnak. A liberálisok az öncsalás világában élnek, hisznek saját szelídségükben és szerénységükben, abban, hogy fennhéjázó alkalmatlankodásaik sehogyan sem érintenek morális vagy társadalmi szubsztanciát.

A liberális keretprogram néha csupán a társadalom általános szerkezetére szorítkozik, míg teret enged a nem liberális közösségeknek azzal a feltétellel, hogy a liberális alapelveknek egészében eleget tesznek. Egy efféle ígéret azonban – még ha őszinte is – nincs összhangban a liberalizmus természetével. Ha egy-

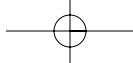
szer feltesszük – és minden liberális feltevése ez –, hogy az egyének a társadalom alapegységei, akkor a közösségek – különösen a nem liberális közösségek – valamennyi előjogukat elvesztik, származzon bár tapasztalatból, szokásból, hagyományból vagy az emberi természetből. Nincs kényszerítő érv, amelynek alapján egy liberális lemondana az egészre vonatkozó elvekről, míg toleráns maradna csoportok vagy közösségek elveinek tiszteletben tartásával. Minden közösség úgy értelmezendő, mint egyének összessége, és az egyének, nem pedig a közösségek azok, melyek liberális védelemre szorulnak.

Ebből következően a nem liberális társadalmi struktúrák és hagyományok – már amelyek még léteznek – csak „ideiglenesen” elfogadottak, állandó és aprólékos felülvizsgálat alatt állnak. Mikor a tolerált időszak véget ér, az „ideiglenes” működési időszak lezárul, a nem liberális társadalmi struktúrák azonnal támadások keresztüztüzebe kerülnek. Vissza-visszatérő példa a liberálisok viszonya a Római Katolikus Egyházhoz, amelyet egyrészt formálisan tolerálnak a szabadság nevében, mely megengedi a nem liberálisoknak, hogy nem liberális közösségeket alkossanak, másrészt formálisan támadott ugyancsak a szabadság nevében, amely az egyházban, nem liberális intézmény lévén, nincs biztosítva. Amíg azonban az egyház mindenki érdekelődésére számot tart, az egyház megértésének kulcsa nem szervezeti talányok megfejtésében van, hanem az emberi természetről, metafizikáról stb. vallott szubsztanciális propozíciókéban. Az egyházakat, legyenek liberálisok, vagy sem, az a tény, hogy „liberálisok” nem teszi per definitionem jobbakká; ettől nem alkalmazkodnak jobban az emberi természet alapvető szükségleteihez, nem teljesítenek jobban a metafizikai problémák megválaszolásakor. Engedékenynek lenni a katolikus egyház létezésére iránt – tekintet nélkül nem liberális struktúrájára – mint amely meg nem szűnő kifejezése az emberi tapasztalatnak, egy olyan tapasztalatnak, amelyből lehet tanulni vagy profitálni, a liberálisok számára értelmezhetetlen. Ez számukra a liberális elvek megcsúfolását jelentené. A másoktól való tanulás az, amit egy liberális sohasem tesz.

HARMADIK ÉRV

Aligha tagadhatnánk a liberális gondolkodásmód mögött meghúzódó morális indíttatást: felszabadítani az embereket a szolgaságból, mert a szolgaság megalázó. Az elsődleges ok, amiért valaki liberális lesz, hogy olyan állapot elérésében segídkedjenek, amelyben az emberek – Kant kifejezésével élve – „fel nőnek a kiskorúságból”, és elnyerik szuverenitásukat. De hogyan festene az a világ, melyben az emberek ebben a szentséges állapotban leledzenek? Úgy hangzik erre a liberális felelet, hogy az a világ pontosan akkor jön el, ha mindenben megfelel a liberális rendnek. Más szavakkal a liberálisok – és ez a harmadik érvem – a szabadság (*freedom*) kétféle törekvését keverik össze, azaz – és itt tegyük különbséget – két állítást a szabadságról.

Az első állítás szerint az emberek elég érettek ahhoz, hogy szabad tetteiknek önkényes akarattal ne kelljen gátat szabni. A második állítás szerint, amit a szabad

[*Kalandozás*]

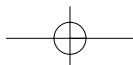
emberek valójában várnak a liberális rendtől, az nem más, mint ami a legkimerítőbben eleget tesz szabadság utáni vágyuknak. Ez a két állítás nem szükségképpen ugyanaz, jóllehet a liberálisok nem kételkednek egyezésükben. Az első esetben az a meggyőződésünk, hogy az emberek érettségébe vetett bizalom jótéteményeket hoz a társadalom mint egész számára, hiszen minden egyes emberi lény így aknázhatja ki leginkább képességeit. A második esetben egyetlen rendszer biztosítja mindenkinek a maximális szabadságot, és erre kell mindazoknak, akik a szabadságot mint rendszert értéknek tartják, törekvéseiket irányítani. Ezt a két hitet felismerve a liberálisok úgy okoskodnak, hogy aki szabadságot akar, szükségképpen a liberalizmust akarja, és aki a liberalizmust akarja, szükségképpen szabadságot akar. Ezzel a feltevéssel felvértezve a liberálisok a szabadság tökéletesítését saját rendszerük elfogadásához kötik.

A liberálisok így békítenek össze – a gondolkodásukban és a lelkiismeretükben egyaránt – két eredendően összebékíthetetlen törekvést: a belenyugvást a szociális világ önmozgásába és a vágyat, hogy a priori elveikkel összhangban a társadalmat radikálisan átgyúrák. Mivel a két dolgot nem különítik el, a liberálisok azt vallják, hogy a szabadság jövője attól függ, az emberek vajon elfogadják-e javasolt rendszerüket, ám a rendszer működtetése ténylegesen elválaszthatatlan a szuverén individuumok legmerészebb vágyainak kielégítésétől.

Ez, úgy vélem, megmagyaráz egy különben felfoghatatlan paradoxont: a modern liberális diskurzus nem a *szabadság* nyelve, hanem a *szükségserűségé*. A modernitás, ahogyan mondtuk, felszólít bennünket, hogy a liberális rendszert keblünkre öleljük, a nem liberálisat elvessük. Aki csak másképpen gondolja, a történelem szemétdombján találja magát. Sehol másutt nem annyira kézzelfogható ez, mint Kelet-Európában. Szinte közvetlenül aztán, hogy az elkorhadt kommunista rezsime megbukott – melynek ideológusai szintén a történelem kérlelhetetlen törvényszerűségeiben hittek –, Kelet-Európa polgárainak megmondták, ahhoz, hogy szabad társadalmakká váljanak, egyetlen politikai modellhez kell idomulniuk. A szabaddá váláshoz liberális gyámság alá vetették magukat. A kísérletezés nem ismert lehetetlent, óvatosságot és hibát, sem a saját történelmi tapasztalatból és hagyományból levonható tanulságot. Iskolák, egyetemek, a média, családok – mindnek liberálisnak kellett lennie. És ez egyáltalán nem jelentette a sajátlagos szabadság kreatív megélését, a sajátlagos intelligenciát, a sajátlagos tapasztalatot, de a felvázolt hálótér kivitelezése kötelező volt akkor is, betartandó előírás ma is, és nem lehet tőle eltérni holnap sem.

NEGYEDIK ÉRV

Sok liberális, különösen az utóbbi évtizedben, bár nem szűnnek meg a pluralizmus felsőbbrendűségét hirdetni, valójában dualista világméretű propagálnak: egyik oldalon foglal helyet a pluralizmus, másikon – amit a pluralizmus antitézisének látnak – a gyakorta monizmusnak nevezett felfogás. Ez a dichotómia látszik leírni nemcsak a modern világot, de az emberi történelem egészét, a múltat és a jövőt.

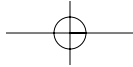

Az állítás, hogy az emberiség drámájában állandó ez az antagonizmus – pluralizmus versus monizmus –, a liberálisok számára dogmává merevedett, magától értetődőbb, mint a Tízparancsolat. A pluralisták persze a liberálisok. A monisták az ajatollahok, az adolf hitlerék, a keresztény fundamentalisták, a katolikus ökumenikusok, az iszlamisták, a konzervatívok és társaik. *Tertium non datur*. Aki nem tartozik a pluralisták, a liberálisok táborába, előbb vagy utóbb elkerülhetetlenül az ellenséges szekértáborban találja magát.

Vegyük rögtön a közismert, de nagyon gyenge esszét Isaiah Berlintől („Two Concepts of Liberty”),³ melyben a pluralizmust mint „negatív szabadságot”, a monizmust mint „pozitív szabadságot” jellemzi. Ebben az esszében Berlin úgy érvel, hogy mindazok, akik a pozitív szabadságfogalmat védik, a politikai önkényuralmat alapozzák meg, vagy éppen a totalitarizmusét. Ha valaki például az emberi lélek két részre osztását fenntartja – ti. felső és alsó, racionális és nem racionális –, valamint azt, hogy az előbbi tartja féken az utóbbit, majd szándékosan vagy szándékolatlanul lehetőséget ad arra, hogy – az emberi lélek felső részére hivatkozva – bizonyos intézmények vagy embercsoportok jogot formáljanak a hatalom megragadására, bizonyos ideológiai és politikai rendszert erőltet a lélek alsó részét képviselő másik csoportra. Nem nehéz belátni, hogy Berlin itt a logika „csúszós lejtőjére” kerül,⁴ meglehet, a legtöbbet használt érvet ebben az összefüggésben, mely azt állítja, hogy a monisztikus filozófiák mindegyike előbb vagy utóbb beláthatatlan politikai következményekhez vezet a diszkrimináció, az erőfölény szankcionálása és egyéb hasonlóan elítélendő gyakorlatok terén.

Az egyetlen gond ezzel az érveléssel, hogy a „monisták” csoportjához tartozik az összes legnagyobb és legfontosabb filozófus Szókratésztől, Platóntól, Arisztoteléstől Hegelig és Husserlig. A pluralisták dualista látószöge mindannak hiteltelenítéséhez vezet, ami a filozófiában magában éppen a legértékesebb, és – meghökentető módon – ez a hiteltelenítés a „szabadság” és a „pluralizmus” jegyében zajlik. Ha egyszer a dualista perspektíva legitimitást nyer, olyan szellemi lefokozódással jár együtt, mint anno a marxizmus, mikor is az emberi gondolkodás szintén két forgalomban levő irányzatra oszlott: a materializmusra (amely a helyesnek számított) és az idealizmusra (amely a helytelennek). Semmi értelme a „helytelen” oldalt tanulmányozni – legyen akár a monizmus, akár az idealizmus – mindaddig, amíg vagy nem azonosul önnön közismert kritikájával, vagy nem védi önmagában a „helytelent”, néhány „helyesnek” számító (pluralista vagy materialista) elemét mozgósítva. Sőt még csak azért sem értelmes a „helytelen” oldallal foglalkozni, hogy a dichotómiát meghaladjuk.

Ez azt is megindokolja, hogy a liberálisok miért törekednek annyira nagy horderejű ítéleteket hozni, pozitívakat és negatívakat egyaránt, mindenről, ami a múltban, a jelenben és a jövőben előadódhat. Abból az egyszerű előfeltevésből táplálkozik mindez, amit szívesen alkalmaznak, és alapvetően politikai. A liberálisoknak nem okoz fejtörést, vajon ez vagy az az elmélet igaz vagy hamis, vajon ez vagy az a morális pozíció jó vagy rossz, csak az izgatja őket, hogy politikailag biztonságosak-e – vagyis semmi más, mint hogy nem túl monisztikusak, ezért túl

[*Kalandozás*]

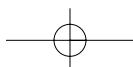
autoriterek-e. S mivel a „csúszós lejtő érv” fényében a liberalizmuson kívül semmi sem elég biztonságos, és valamennyi nem éppen pofonegyszerű érvük csúszós lejtőre kerül, a liberálisok morális fontoskodásukkal mindenbe beleártják magukat, sosem hagyva fel a figyelmeztetéssel, dorgálással, megbélyegzéssel, méltatással vagy panasszal.

Ö T Ö D I K É R V

Megszállottan kutatva a minden társadalmi gyakorlatot, filozófiát és morális normát átjáró diszkriminációt és megszegyenítést, a liberálisok hasra esnek az egyenjogúsítás retorikája előtt, és tanácstalanul néznek farkasszemet a modern ideológiák ámitásaival, melyek gyakorta rosszhiszeműségen és nyilvánvalóan téves előfeltevéseken alapszanak. Az elmúlt évszázadban számos ideológia jelentkezett, melyek nemes céljukként a jogellenes megkülönböztetéssel szembeni harcot hirdették meg. Jószérivel mára egyetlen kisebbség sem maradt, mely ezen ideológiák védőszárnya alatt nem tudna meggyőző érvekkel előállni, hogy ő a diszkrimináció egyik baljóslatú fajtájának esett áldozatul.

Hogy ma ki liberális és ki nem, sokszor nem könnyű megállapítani, mióta az emancipáció beszédmódja oly mindennapossá vált. A törzsökös liberálisok – kik előtt a szabadság eszméje oly kristálytisztán ragyog – különösen nagyvonalúan működnek együtt új csoportokkal a folyton kiújuló szabadságharcokban. Nagyvonalúságuk azonban nem mindig kölcsönös. Olyan radikális csoportok, mint a homoszexuális aktivisták vagy a feministák a szívük mélyén nem rokonszenveznek a liberálisokkal, mindössze eszközeiket használják fel saját céljaik eléréséhez. Valójában egalitáriusok, és az egyenlőség, nem pedig a szabadság eszméje az alapértékük. Problematikus, hogy a liberálisok nem képesek elhárítani maguktól az efféle csoportok követeléseit, mert a felszabadítás retorikája gúzsba köti őket, valamint azon meggyőződésük – amit felettébb ostobának tartok –, hogy „nemet mondani” ezeknek a csoportoknak felérne a liberális krédó megtagadásával.

A mindenkivel való együttműködés kívánalma egy beláthatatlanul tágas társadalom ábrándját fejezi ki – az utópia utópiáját, ahogy egyszer Robert Nozick nevezte –, mely egy áruházhoz hasonlatos, ahol minden lehetséges jószág kapható, de ahol az embereknek csak az éppen divatos, a kényszerítő hatalmú ügynökök ajánlatának megfelelő árucikkeket kell megvásárolniuk. Egy áruházban nincs etikai hierarchia, amely a gyártóknak előírná, mit kell gyártani, a vásárlóknak, mit kell beszerezni. Egy áruházhoz hasonló társadalom rendelkezik készletekkel a hedonistáknak és spiritualistáknak, a zsidóknak és mohamedánoknak, az írástudatlan élvehajhászoknak és kifinomult értelmiségieknek; van pornográfia és Biblia, Platón és Sztálin, kommunizmus és laissez-faire. Senki sem fosztható meg attól a lehetőségtől, hogy megszerezze, amire vágyik. A muszlimok nem kényszeríthetők, hogy elfogadják a keresztény hitvallást, a homoszexuálisoknak nem muszáj különművel házasságra lépniük, a szerzeteseket sem háborgatják az abszolútum keresésében, és az uzsorásokat sem emlékeztetik folyton a Hegyibeszédre. A ilyen társadalomszer-

vezés szülte sokszínűség aztán megszünteti a politikai kompromisszumkényszerek ellenszenves logikáját.

Két probléma is felmerül ezzel az elképzeléssel. Az első fogalmi eredetű. Az ilyen rendszer valójában egalitárius, nem libertárius: a megkülönböztetés nélküli világ a tökéletes egyenlőség világa. Illúzió azt hinni, hogy az egalitárius logika egészében nem befolyásolja, amit az emberek a közösségeken belül gondolnak. Az egész rendszer vagy magában hordozza a valamennyi etikai hitvallás eredendő egyenlőségét elfogadó feltevést, vagy azt, hogy egy felsőbb hatalom állapítja meg az egyenlőség kötelezettségét minden egyes csoportra. Mindkét esetben a multikulturalizmus valamely fajtája bukkan fel, amely – ahogy sokan hiszik – lehet önmagában jó dolog, de leszámol az igazi kulturális sokszínűség álmával. A multikulturalizmus mindig vagy egy magas szinten szabályozott rendszer, vagy egy homogenizáló elképzelés, mely néhány divatos kisebbségi kultúra (homoszexuálisok, afrikaiak, feministák stb.) kiválasztása mögé rejt a homogenizációt, melyek előtt meg kell hunyászzkodni, és ettől a meghunyászkodástól lesz a „nyitottságból” pluralizmus.

A második probléma gyakorlati. A követeléseikkel fellépő s liberális ösztönzésre cselekvő toleranciát (*supportive toleration*) igénylő egyének és csoportok növekvő száma szociális és politikai zűrzavart okoz. Ugyan a liberálisok igyekeznek rendet tenni, ám a gyakorlatban új és új csoportokat bátorítanak arra, hogy egyre több igénnyel álljanak elő, s járuljanak hozzá a káoszhoz. A liberálisok olyan forgalomirányítóhoz hasonlítanak, aki egyre több kocsit balesetmentes, hatékony közlekedését elősegítő szabályokat igyekszik bevezetni, miközben autógyáros is egy személyben, aki abban érdekelt, hogy annyi járművet adjon el, amennyit csak lehetséges. Ez a feladat keresztülvihetetlen. Minél engedékenyebbek a szabályok, annál távolabb esnek a realitásoktól. Az eredmény az arányosság elvének feladása.

Valamikor az „erőszak” az emberek kínzásának megfelelője volt; ma egy gyerek elfenekelésének. A szólásszabadság valamikor a harcot jelentette Szolzsenyicin kiadásáért; ma a szólásszabadság megnyilvánulása a pornográfia. Úgy tűnik, a liberálisok olyan tág teret kívánnak engedni a szabadságjogokat biztosító szabályok alkalmazásának, hogy abba beleérthessék a kínzás és a gyerekek elpáholásának tilalmát, Szolzsenyicin kiadását és a pornográfia terjesztését. Kétségük sem fér hozzá, hogy a morális alapelv minden esetben ugyanaz. Ám mióta a kínzás elleni és Szolzsenyicin melletti küzdelmet siker koronázta, és nem tűnik valószínűnek, hogy újból kitör, a harcba indulók manapság a fenekelés ellen és a pornográfia mellett szállnak síkra. A legtöbb *causes célèbres* hasonlóképpen abszurd.

A John Stuart Mill féle klasszikus liberalizmus abban hitt, hogy a különbségek pártolásával megnövelt szabadság az emberi találékonyság robbanásához vezet. A liberálisok ma már nem annyira a találékonyságban érdekeltek. Ellenkezőleg, pedáns doktrinerek, akik egyre-másra összetettebb és gyanúsabb ideológiákat alkotnak fáradhatatlanul, hogy minél kijebb terjesszék a határokat (*inclu-*

[*Kalandozás*]

sion), ugyanakkor ideológiai komisszárok, akik figyelemre méltó képességekre tettek szert bírálóik elhallgattatására. Aki nem ért egyet velük, potenciális jelölt, hogy új Adolf Hitlerre váljon.

(*Modern Age*, Winter 2008, Vol. 50 Issue 1, 7–14, 8.)

FALUSI MÁRTON *fordítása*

J E G Y Z E T E K

- 1 Szerző a lengyel elnöki kabinet tagja, volt szenátor és oktatási miniszter, korábban politikai filozófiát tanított a krakkói Jagelló Egyetemen. A fordítással új rovatot indítunk, melyben külföldi folyóiratokban megjelent tanulmányokat, esszéket szemlélünk.
- 2 Utalás két liberális toposzra: az *invisible hand* és a *dirty hands* fogalmakra – F. M.
- 3 „A szabadság két fogalma” címmel jelent meg magyarul (In Isaiah Berlin: *Négy esszé a szabadságról*, Európa Kiadó, 1990) – F. M.
- 4 Az angolszász analitikus érvelésekben lásd: slippery slope argument – F. M.

